

Ábrahám Barna

A divat és a népviselet kérdései a dualizmus korának román publicisztikájában*

Az olvasó föltehetően egyetért azzal, hogy a dualizmus korának politikatörténete elég jól földolgozott témakör, s hogy az utóbbi két évtizedben a korszak gazdaság- és társadalomtörténetének kérdései is öröndetesen nagy figyelmet kaptak. Ez utóbbi kevésbé igaz azonban a nem magyar etnikumok esetében: míg a „nemzeti mozgalmak”, azaz pártjaik, politikai sajtójuk, röpirataik valamint pénzügyintézetek hagyományosan, már a két világháború között kutatási témának számítottak (mint a politikatörténet részei), napvilágot láttak a reprezentatív szöveggyűjtemények és földolgozások, addig a családi élet, az életmód, a szabadidős tevékenységek jórészt föltáratlan területnek tekinthetők. Így viszont még politikai-emancipációs törekvések megítélése is szükségszerűen egyoldalú marad, ugyanis a nem magyar elitek a nemzetépítést egyre inkább a parlamenten, sőt az államon kívül képzeltek el: tagjaik magasabb állami hivatalba nemigen juthattak, így a szabad pályákon kényszerültek keresni boldogulásukat, s a sajátos választójog és korteskedés következtében érdemben az országos politikába sem tudtak beleszólni. Hamarosan meghirdették tehát a jelszót, miszerint a nemzet fölemelésének, egyenjogúsításának záloga az önálló nemzetgazdaság, oktatási-kulturális intézményrendszer és társadalmi nyilvánosság kiépítése. E depolitizáló nemzetstratégia következtében persze – legalábbis a normateremtő elit megnyilatkozásaiban – idővel az élet minden területe átpolitizálódott, össznemzeti dimenziót kapott, legyen szó (román példakkal élve) a nagyszebeni felső leányiskoláról, a szászvárosi iparosegyletről vagy éppen a brassói nőegyleti bál toalettjeiről.

Tanulmányunkban azt kívánjuk fölvázolni, hogy a korabeli román társasági sajtóban – elsősorban a Iosif Vulcan szerkesztette *Familiá*ban – hogyan jelentek meg a divat, a luxusöltözködés és a népviselet kérdései, a szerzők szerint az ismertetett jelenségek mennyiben rombolták vagy erősítették a vágyott nemzeti kohéziót.

A DIVAT, A LUXUS MEGÍTÉLÉSE

Csupán rövid áttekintésre vállalkozva leszögezhetjük, hogy az aktuális polgári – s elsősorban a női – divat megítélése a *Familia* hasábjain kettős természetű: a szerkesztőnek, Vulcannak, ha meg akarta hódítani és tartani (hölgyl)olvasóit, akkor részletes leírásokkal kellett szolgálnia a legújabb divatot illetően; másrészt viszont nemzetnevelő programjához híven rá kellett mutatnia, hogy a divat gyakran

* A tanulmány egy hosszabb dolgozat része, melynek megírását a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány Dunatáji Népek Kutatása Szakalapítványának támogatása tette lehetővé.

mennyire egészségromboló, s egyben micsoda anyagi terheket jelent, nyomorba dönti a polgári családokat, mérgezi a bálók légkörét, s általában szétzilálja a társadalmi életet. Így Vulcan már a harmadik évfolyam (1867) legelső számában bejelentette, hogy több előfizető kérésére a továbbiakban divatmellékletet fog közölni, s ha nő az érdeklődés, egy új, a divat mellett más női dolgokkal is foglalkozó lapot is fog indítani (amire végülis nem került sor). Az elegáns báli és estélyi ruhák képei ugyan egy idő után elmaradtak (véltetően anyagi okokból), ám sokáig megmaradt a *Divatfutár* rovat, mely a szezonnak megfelelő anyagot hozott, télen elsősorban a báli ruhákat, nyáron pedig az utazásra, illetve a fürdőhelyekre ajánlott öltözékeket.

Egy 1889-es cikk szerzőnője szükségesnek érezte megvédeni a hazai hölgyek jogát a divatos öltözködésre: ennek legfőbb akadálya azonban, mint írta, hogy a román nők nem testre szabottan öltözködnek, hanem a varrónő vagy a ruhagyár diktál nekik. Egy 1895-ös, a női szépséget elemző elméleti cikk is úgy vélte, hogy a modern divat örültségei lerontják a nők szépségét – a régiek századokon át ugyanúgy öltöztek, ma viszont uniformizálódnak.¹ Szintén elméleti magasságokba emelkedett egy Marta nevű szerző 1890-es állásfoglalása, ahol kiállt amellett, hogy az egészséges érzékiség nem bűn, csak tudni kell, hol a határ a dekoltázs és a meztelenség között.² A mértéktartó és egyénre szabott divat tehát nem káros. Számos ruhadarab azonban anyaga vagy hibás elkészítése miatt a kortársak szemében súlyosan veszélyeztette a hölgyek egészségét: mérgezők, gyúlékonyak, a paróka súlyosan fertőz (mivel fiatalon meghalt nők hajából készül), deformálnak a szűk vagy magas sarkú cipők, a fűző pedig a légzőszervi bajok forrása.³ Az idevágó cikkek legnagyobb része ez utóbbi ellen vette föl a reménytelen küzdelmet: a moletteken amúgy sem segít, sőt még azt a kis formájukat is elvesztik, ellenben légzési nehézségeket, fejfájást, fáradékonyságot okoz, a máj, a gyomor, a vesék, a belek deformálódásához, légzési fájdalmakhoz és gyomorgörcsökhöz vezet.⁴

A *Familiában* helyet kapott szerzők többsége azonban inkább a divat anyagi-társadalmi hatására figyelmeztetett. Az 1874-es pesti román bál kapcsán a tudósító egy magyar újságíróval mondatta ki, hogy visszás dolog a megjelent hölgyek luxustoalettje; máshol szintén egy magyar úr vallotta be, hogy az a terem soha még ilyen fényűző toaletteket nem látott.⁵ Kérdés, a baj orvoslására milyen ellenszereket

1 Sofia Vlad-Rădulescu: Cum se îmbracă ea (Articol de fond pentru dame). *Familia*, XXV, Nr. 10, 5/17. Martie 1889, 116-17; Ugyanezt fejti ki, az egyes szövetfajták, mintázatok hatásának ismertetésével: Arta d'a se imbrăca. *Familia*, XXIX, Nr. 24, 13/25. Iun. 1893, 283; Frumusețea femeii. *Familia*, XXXI, Nr. 46, 12/24. Nov. 1895, 549.

2 Marta: Rochia decoltată. *Familia*, XXVI, Nr. 4, 28. ian/9. Febr. 1890, 44.

3 B.: Haine și obiecte de toaletă vâtemătore. *Familia*, XXXII, Nr. 21, 26. Maiu/7. Iun. 1896, 246; Dr. I.S.: Perul falsu, corsetul, papucii. *Familia*, XVI, Nr. 94, 7/19. Dec. 1880, 586.

4 Letiti'a: Mésa de toaleta. O periculosa datina femeieșca. *Familia*, V, Nr. 42, 19/30. Opt. 1869, 500; Dna dr. A.F.: Hăinuțe pentru copii. *Familia*, XLII, 1906, 329; Un obiect de modă nesănătos. *Familia*, XXXI, nr. 40, 1/13. Oct. 1895, 479; Moarta din cauza corsetului. *Familia*, XXXIII, Nr. 12, 23. Martie/4. Apr. 1897, 144; Dr. Rigani: Corsetul și boalele ce el causează. Nr. 14, 6/18. Apr. 1897, 165.

5 Georgitia: Balulu roman din Budapesta. *Familia*, X, Nr. 6, 10/22. Fauru 1874, 70; Criticatorea: Reflexiuni dupa balu. *Familia*, XV, Nr. 14, 22. Fauru/6. Martiu 1879, 95.

javasoltak az aggódó kortársak? Egy, Alfons Karrról származó stratégia szerint a lányos apa adjon föl hirdetést: nem viszi bálba a leányait, hanem azt a pénzt inkább beteszi kamatozni hozománynak. Ennél realisabb megoldásként az egyszerűbb, szerényebb polgári viselet merült föl. Alkalmi kötelezettség-vállalásra került sor például 1878-ban Temesváron, mikor is az orthodox iskolák javára rendezett bál előtt a hölgyek megállapodtak abban, hogy senki sem fog luxusöltözékben megjelenni. Botránnyosan hivalkodó báljaik után a hetvenes évek végén a brassói nőegylet vezetőinek is el kellett gondolkodniuk a kivezető utat illetőleg, s ez hangot is kapott az 1879-es közgyűlésen.⁶ Végül Maria Cioban fiktív levélciklusát említenénk, ahol a nagyszebeni tanárnő örömét fejezte ki, hogy egyik volt növendékük abban a ruhában vett részt egy nyári mulatságon, melyet ő maga varrt negyedikes korában.⁷

A végső megoldást azonban a hozzászólók többsége a népviselet elterjesztésében látta, ami azonban korántsem csak takarékosági kérdés volt, hanem a nemzettudat, a nemzeti kohézió erősítésének egyik központi eleme.

A NÉPVISELET PRESZTÍZSE, NEMZETI SZEREPE

A közép-európai nemzeti megújulási mozgalmak közös vonásának tekinthetjük, hogy az elit az anyanyelv mellett legalább olyan jelentőséget tulajdonított a nemzetinek tekintett viseletnek, az úgymond ősoktól örökölt daraboknak. A 18. század folyamán, amikor az anyanyelvnek még a magyarság sem tulajdonított szinte semmiféle politikai vagy identitásképző szerepet, a „magyar zene és tánc”, a „magyar ételek” és hangsúlyosan a „magyar viselet” folyamatosan a gyökerek, a hagyományok megtartásának, a nemzettudat letéteményesének számított. Mivel az etnikumból kiszakadó, lassan magyarosodó szlovák, román stb. nemesség is ezekkel a külsőségekkel azonosult, a nem magyar eliteknek máshol kellett keresniük a modern nemzettudat demonstrálásának lehetőségét. Ezt a paraszti viseletben találták meg. A nemzet ébresztői, jobban mondva megalkotói, nem győzték hangsúlyozni, hogy népük viselete mennyire egyedi, idegen hatásoktól mentes, egységes és utolérhetetlen szépségű, a motívumok gazdagságával és művészi kidolgozásával minden szomszédos etnikumét felülmúlja (ami persze inkább ideológia volt, hiszen minden tájegység viselete más-más formavilágot és színvonalat képviselt, másrészt a paraszti kultúrában mindig központi szerepet játszottak az interetnikus kölcsönhatások).

⁶ Rosa Trandafir: *Despre căsătorie. Familia*, XVIII, Nr. 14, 4/16. Apr. 1882, p. 170; *Despre balulu în Timisióra. Familia*, XIV, Nr. 16, 23. Febr/7. Martiu 1878, 96; „Szó volt az új irányzatról is, melyet hölgyeink el akarnak indítani, azaz az egyszerűség szerény virágának ápolásáról minden társaságban. A román bálkon, amelyek eddig a legfényűzőbb toalettek kiállítóhelyei voltak, ezután szerény egyszerűség fog uralkodni.” M: Reuniunea femeilor române din Brasiovu. *Familia*, XV, Nr. 97, 20. Dec/1. Ian. 1879/80

⁷ Maria Cioban: *Scrisori către eleva*. Sibiu, 1900, 38–43.

A népviseletnek tulajdonított szerepet a román nemzeti hagyományok, identitás megőrzésében talán senki sem fejezte ki olyan érzékletesen, mint Elena Pop Hossu Longin, a Hunyad megyei román nőegylet elnökszónya a huszonötéves jubileumra kiadott brosúrában. Miközben megyéjét a legtisztább viselet hazájaként méltatta, általában megfogalmazta a nők értékőrző szerepét: „Vajon főként kinek az érdeme, hogy megőriztük az antik viseletet úgy, ahogy az a római Traianus-oszlopon látható? A harcosoké, akik harci erényüknek köszönhetően a világ minden pontjára eljutottak? Vagy a régi tudósoké, akik szellemi kincseiket világítótoronyként hagyták hátra az utókor számára? Nem, hölgyeim! A román Pénélopék és utódaik voltak azok, akik a háztartás tiszta templomában őrizték az erkölcsöket és a szokásokat, melyek miatt valljuk büszkén magunkat az egykori legdicsőbb nép leszármazottainak. A román parasztasszony méltán várja el tehát tőlünk, akik követjük az idők szellemét, hogy jöjjünk segítségére, és modern értelemben értékesíteni tudja munkáját.”⁸ Ugyancsak a parasztság értékőrző konzervativizmusát méltatta a szászvárosi újság egy cikke 1897-ben (bár éppen a zarándiak korcsosuló, keveredő viselete apropóján).⁹

A lap azért is fontosnak tartotta a háziipar támogatására, propagálására létrejött egyesületek munkáját, mert, mint írta, egyes honfitársak Kolozsváron például már pénzért veszik a román szőtteket, melyeket azután feleségük munkájaként mutogatnak, s éppen a románokat rágalmazzák majmolással, utánzással.¹⁰

A szólamokon túl azonban a kortársak tisztában voltak a paraszti viseletet érintő negatív folyamatokkal, a sajtóban ezért inkább a kritikus hangok domináltak.

AZ ELIT ÉS A NÉP KÖZÖNYE, PARASZTI CIFRÁLKODÁS

A bíráló cikkek kipellengéreztek az intelligencia azon tagjait, akik nyilvános alkalmakkor vonakodtak fölölteni a népviseletet. Ezzel a türelmetlen, bizvást mond-

⁸ Még emelkedettebb szavakkal: „A román parasztasszony nemzeti konzervativizmusunk legklasszikusabb letéteményese, népünk e vesztaszűzei megérdemlik tehát legmelegebb érdeklődésünket. Az ősi tűzhely mellett nemcsak mesés művészetet alakított ki, hanem hosszú századokon át megőrizte nekünk a szép erkölcsöket és szokásokat, megőrizte a varázslatos meséket és mondákat, miközben a fonóban fűgőn pörgött az orsó, és a bús doinákat és dalokat, míg szőtt vagy vásznát fehérítette a virágos réten. Minden, ami megkülönböztet minket más népektől, ellenállásunkat erősíti, és mindezt jó részt a román parasztasszonynak köszönhetjük, az ő alkotó és konzervatív szellemének.” Elena Pop Hossu Longin: *Reuniunea femeilor române din județul Hunedoarei*. In: *Reuniunea femeilor române din comitatul Hunedoarei 1886-1911*. Orăștie, 1912, 7-8; működéséhez még: Valeriu Achim: Elena Pop Hossu-Longin, reprezentantă de frunte a feminismului românesc din județul Hunedoara. *Sargeția*, XIII, 1977, 429.

⁹ „A románok természetében gyökerezett és még ma is él az a jó szokás, hogy kicsúfolják és utálják azt a testvérüket, aki városi viseletben jár, a piac meg a katonaság szavait használja. Romlatlan szíve megérzi, hogy *az el akar távolodni népétől*, amiért is megvetésben lesz része.” Portul românesc. Câteva cuvinte despre schimonosirea lui în părțile Zarandului. *Rev. Orăștiei*, III, Nr. 5, 25. Ian/6. Febr. 1897, 17.

¹⁰ *Reuniunea femeilor române din comitatul Hunedoarei*. *Rev. Orăștiei*, I, Nr. 43, 21. Oct/2. Noe. 1895, 1.

hatjuk maximalista alapállással már Petru Bănăţianu egy 1866-os dél-erdélyi útleírásában találkozunk: miközben a szerző Hátszeg leírásánál boldogan örökítette meg az első román (úri) hölgyeket, akikkel életében találkozott, s akik nemcsak tisztán, „angyali módra” beszéltek románul, de ízléses nemzeti viseletet is hordtak, élt az alkalommal, hogy megrója a magyarországi és bánági nőket: „milyen kevesen vannak ezek között, akik képesek románul beszélni és öltözködni. Márpedig az a román nő, aki idegen nyelven beszél és barbár tollakkal csúfítja el magát, aligha tetszik egy román ifjúnak.”¹¹

A hozzászólók adott esetben még az anyaországot, Romániát is felelőssé tették a hazai (ausztriai) népviselet visszaszorulásáért, mint ezt egy bukovinai (putnai) hölgy 1885-ös levele jelzi. Az intelligenciának a népviselettel szembeni megvetését nevezte a baj okának, konkrét esettel támasztva ezt alá: két falujabeli asszony Romániába szegődött dajkának, s annyira elváltoztatva (szoknya, télikabát, fűző, muszlinkendő) jöttek haza, hogy nem ismerte meg őket – a bojárházban ugyanis az urak nem tűrték meg a „mokány” ruházatot.¹²

1907-es évi beszámolójában Maria Cosma, a nagyszebeni nőegylet elnökszonya sajnálkozva mutatott rá, hogy sok élenjáró községben a tehetősebb nők már bolti ruhákat hordanak, melyek egyrészt egészségtelenek, másrészt a család anyagi romlásához vezetnek.¹³ Ezt a hagyományörző irányvonalú intelligencia egyrészt a nemzeti viselet korcsosulása vagy eltűnése miatt tartotta igen károsnak, másrészt a fölöslegesnek tekintett kiadások miatt. A Bánág vonatkozásában már 1877-ben találkozunk olyan tudósítással, mely egy kiszetői táncmulatságról azt tartotta fontosnak megjegyezni, hogy (ezen a tájon a tánc terén az ízlés torzulóban van, a luxus pedig a nép között is jelentős méreteket öltött.”¹⁴ A paraszti cifrázkodás elsősorban a viszonylag jómódú bánági vidékeken terjedt, itt tett szert Iosif Vulcan azokra az „élményekre”, melyek talán legsikeresebb, sokféle játszott színdarabja, a *Sărăcie lucie* (Cifra nyomorúság) megírására ösztökélték.¹⁵

11 Petru Banatianu: Notitie de caletoria III. *Familia*, II, Nr. 25, 14/26. Aug. 1866, 296.

12 Maria Zama-Petrescu: Decadența costumului național. *Familia*, XXI, Nr. 26, 30. Iun/12. iul. 1885, 308.

13 A folyamat megfordítását a tanult rétegektől várta: „Ezért minden tanult román szent kötelessége, hogy letérítse a népet erről a veszélyes útról. A papok és a tanítók, akik közelebbi kapcsolatban állnak vele, tanácsaikkal jelentős hatást érhetnek el, feleségüknek pedig jó példával kell elől járni, kiképzve nemzeti viseletükből minden idegen varrást, szőtestet vagy színt. A nőegyletek az elmúlt években sokat tettek ezért, de anyagi eszközök híján nem tudtak a kívánatos mértékben továbblépni.” Ezért fejezte ki reményét az elnökszonya a bankok jótékonyági kvótájával és a nagyobb községek nyújtotta ösztöndíjakkal kapcsolatban. *Anuarul Reuniunii Femeilor Române din Sibiu pe anul 1906/7*. Sibiu (Nagyszeben), 1907, 9.

14 Concertulu plugarilor din Chiseteu. *Familia*, XIII, Nr. 40, 2/14. Oct. 1877, 480.

15 „A sokféle román vidéken tett utazásaim során az Oravica környéki nép körében fölfigyeltem a parasztlányok és -asszonyok mértéktelenül nagy fényűzésére. Elcsodálkoztam, hogy a katrincák hátsó része bársonyból van, arany- meg ezüstszállal varrva. Sehol másutt nem láttam még ilyet. Amikor első alkalommal voltam jelen egy nedeje-táncnál, úgy éreztem, a mesék birodalmának királynői álltak össze kórusba. Végigjártam házaikat, és a szekrényekben mindenhol a legdrágább ruhákat találtam, sehol semmi egyszerű és eredeti dolog, hanem mindenhol a hallatlan luxus, az eredetiség egyre általánosabb hiánya és ezzel együtt egyre inkább az utánzás. [...] Amikor azonban

A mű elején mindjárt megjelenik a falusi nők új, az intelligencia számára elfogadhatatlan életfelfogása. Híre jön, hogy Ile Buzdugan alaposan helybenhagyta feleségét, aki a háta mögött eladta a szilvatermést, hogy bársonyt vehessen rajta a katrincájára, s így most nem lesz miből pálinkát főzni. A nők kara persze az asszony pártját fogja: ha a férfinak kerül pálinkára, akkor az asszonymak is jár ruházkodásra – jön a búcsú, új katrinca kell; egész télen dolgoztak rajta, szégyen lenne lemaradni a másik mögött! Ioța, a fuvaros képviseli a férfitábort: az asszonyok inkább a szövőszék mellett ülnének, hogy ne kelljen drága pénzen a boltban venni a vásznat! Ő sokfelé járt már a világban, de ilyen pazarlást még sehol sem látott. „Anyáink és nagyanyáink nem hordtak bársonnyal, selyemmel rakott, arannyal, ezüsttel díszített katrincát, mégis szebb volt a viseletük, mint a tiétek, s nem juttatták szegénysorba szüleiket és férjüket. [...] Te (mutat rá az egyikre) kicicomázod magadat, a gyerekeid meg meztelenül téblábolnak az utcán; te (mutat rá a másikra) bársonyos katrincában pöffeszkedsz, a házad meg évek óta nincs kimeszelve, olyan, mint egy disznóól; te rajtad (mutat rá a harmadikra) lóg az arany meg az ezüst, a férjed meg beleöszül a várakozásba; te, te, te (mutat rá sorban a többire) a táncban úgy föl vagytok ékesítve, mint valami pávák, otthon meg a küszöböt rágjátok... Rátok illik az a szólás, amit másfelé hallottam románoktól: »Cifra nyomorúság!«”¹⁶ Az ábrázolt folyamat feltehetőleg nem állt meg, mert hét évvel később ugyancsak ennek a régióknak a mentalitását tette szóvá igen kritikus hangon egy itt élő hölgy. Emilia Moise faluja, Márktelke állapotait ismertette, a szerkesztő megjegyzése szerint azonban a leírás sok más bánási falura is ráillik.¹⁷

Néhány évvel korábban a Revista Orăștiei már idézett cikke a zarándiakat pellengezte ki: nyolc-tíz éve még érintetlen, tiszta viseletük mára vészesen elkorcsosult. A cikk szerzője szerint ez nyolc okból káros: a korcsosuló (székelyesedő) öltözkéssel a románok egyik alapvető sajátosságuktól válnak meg; ha ma elhagyják a viseletet, holnap már a vallást és a nyelvet, mert megszokják, hogy az idegenek szokásai jobbak, azok jelentik az emelkedést; a bolti ruhák, a selyemkendők koldusbotra

elmondták nekem, hogy a nagy luxus miatt a nép kezd elszegényedni, és hogy némely asszonyoknak, akik tánckor arannyal kivart bársonyos katrincában jelennek meg, otthon alig van már mit enniük, akkor földühödtem, és azt mondtam magamnak, hogy ez egy olyan baj, ami ellen teljes erővel küzdeni kell. Már akkor elhatároztam, hogy írok egy népszínművet, melyben nevetségessé teszem a falusi nők fényűzését, ami nyílt színen csillog, otthon azonban csak szükségét és romlást okoz, igazi cifra nyomorúság, ahogy ezt a szólást munkám címévé is tettem.” Iosif Vulcan: O séră in Arad. *Familia*, XXX, Nr. 24, 12/24. Iun. 1894, 285.

16 Iosif Vulcan: *Sărăcie lucie. Comedie populară cu cântece intr'un act*. Oradea-mare, 1894, 6-7.

17 „Mindenekelőtt meg kell jegyezni, hogy az itteni román nők teljesen elhagyják festői román viseletüket, és blúzt meg zsakettet hordanak, melyet valami német szabónő varr, ők pedig a zsidó boltjában veszik meg. Falunkban őshonos németek nincsenek, van viszont vagy tíz jövevény család, akik a maguk fajtája között már nem tudtak megélni, így aztán a mi asszonyaink tartják el őket. A nyomorult paraszt egész héten kint dolgozik a mezőn, a felesége meg három-négy nappal vasárnap vagy valamely ünnep előtt küldi a fehéreneműket a német nőhöz, hogy mossá, keményítse és vasalja ki őket, ami nyolc-tíz liter búzába kerül. A németnek egy öl földje sincs, se háza, de egész évben megvan a kenyere, míg a románnak a házával és a nyolc-tíz hold földjével tavasszal már váltóra zsák lisztet kell vennie a németektől vagy a zsidóktól.” Emilia Moise: De la sate. *Familia*, XXXVII, Nr. 39, 30. Sept/13. Oct. 1901, 464.

juttatják a családot, hiszen egy kendőt a zsidó tíz-tizenöt forintért ad; a románok pénzükkel az idegen kereskedőt „hizlalják”, s ráadásul asszonyok az alatt az idő alatt, amíg vásznat szőhettek vagy a férjük ingére virágokat hímezhettek volna, inkább pletykálkodnak, lustálkodnak; a divatolás versengést indít el az asszonyok között: amit a másik megvett, az neki is kell, ezért adósságokat csinál vagy titokban eladja a tejet, libát, szalonnát a gyerekek szája előtt, csak hogy le ne maradjon; a nők kevesebb figyelmet fordítanak a tisztaságra, azt hiszik, a gyári ruha kevésbé piszkolódik, ezért ritkábban váltanak; a bolti öltözék eltorzítja, elfedi a román nő szép alakját, bohócot, majmot csinál belőlük; végül pedig a viseletváltással a nemzeti táncokról is áttérnek a csárdásra és más idegen táncokra.¹⁸

A kérdés tárgyalását olyan, általánosabb vonatkozású idézettel zárnánk, mely általában rávilágíthat a paraszti mentalitás bírált elemére. A gazdasági kérdésekben igen járatos Ioan I. Lăpădatu négyfalui előadásáról van szó, ahol a szónok igen kemény szavakkal mutatott rá, hogy a község lecsúszó lakosai vagy szegényükben elvándorolnak, bagóért szolgálnak, vagy leplezni próbálják valós helyzetüket: „Szégyen lett volna számunkra, hogy az idegenek, vagy akár a mieink rájöjjenek, nem állunk már úgy, mint azelőtt. Pusztá formákkal próbáltuk elhomályosítani a világ szemét. De ezek nem tarthattak sokáig, ennek a hamis fedőrétegnek szét kellett hasadnia, és teljes mezítelenségében megmutatkozott valós állapotunk: a nyomor és a szegénység.” Bűnt követnek el tehát az asszonyok gyermekeikkel s az Úristennel szemben „rút és káros fényűzésükkel”, mely annyira befészkelte magát a nép körében, hogy „ma már nem tudod megállapítani, ki juhász- vagy számadó feleség és ki egy úrasszony. Sőt az előbbieket gyakran fényűzőbb módon öltözködnek az utóbbiaknál.”¹⁹

NEMZETI BÁL ÉS NÉPVISELET

A *Familia* és általában a kor vezető intelligenciájának egyik központi törekvése volt, hogy a román elitet legalább annak saját táncos összejövetelein és báljain népviseletbe bújtassa; ki kell azonban mondanunk, hogy erőfeszítésük viszonylag kevés sikerrel járt: a román polgári rétegek számára a magyar és német elit francia illetve német szabású viselete volt a norma, a család erejétől függően a párizsi, a bécsi, de legalább a pesti divatot igyekeztek követni, ambíciójuk csúcsát pedig éppen az jelentette, hogy toalettjükkel esetleg lekörözzék a megjelent idegen hölgyeket, illetve méltó helyet kapjanak a helyi lap másnapi tudósításában. Az öntudatos elit ezt természetesen igen nehezményezte, számos alkalommal rámutatott e jelenség pusztító anyagi és erkölcsi következményeire, a nemzeti kohéziót és szolidaritást romboló hatásaira.

18 Portul românesc. Câteva cuvinte despre schimonosirea lui în părțile Zarandului II. *Rev. Orăștiei*, III, Nr. 6, 1/13. Febr. 1897, 22.

19 Ioan I. Lăpădat: *Românii Seceleni. Causele decadenței lor economice și mijlocele de îndreptare*. Brașov, 1899, 9-10.

Így az 1874-es szászsebesi bálról közölt, amúgy is igen kritikus tudósítás fölpanaszolta, hogy a néhány népviseletes résztvevő marginalizálódott. A brassói román nőegylet 1878. évi báljáról szóló tudósítás elismerte ugyan, hogy az igen elegáns közönség hölgyei mind szépek voltak, ám hangsúlyozta, hogy az urakra a legmélyebb benyomást Z. Ciurcu kisasszony tette, aki egyedül jelent meg román nemzeti viseletben. Egyes hölgyek toalettje 6-700 forint értékű volt, amit esetleg több ezer forint értékű csillogó díszek és ékszerek egészítettek ki, ám az igazi eleganciát egyszerűségében is az az egy népviselet képviselte. Egy ugyanekkor született tudósítás a budapesti román tanulóifjúság által szervezett hangversenyről és táncmulatságról azt róttta föl, hogy a sok elegáns francia toalett között csak egyetlen népviselet akadt – egy romániai leány jelent meg pitești viseletben. A szerző reményét fejezte ki, hogy a merész hajadon arra készíti a pesti román hölgyeket, hogy a jövőben gyakrabban jelenjenek meg népviseletben, annál is inkább, mert tavaly a legarisztokratikusabb bálon két magyar grófnő szintén népviseletben jelent meg, megnyitva az utat a pesti előkelő szalonokba. Egy 1891-es aradi „nemzeti” bálon mindössze két hölgy vállalta a népviseletet, a tudósító rezignáltan vallotta be, hogy Aradon az nincs szokásban, amit a következő év is alátámasztott; a jelentés próbálta meggyőzni a román hölgyeket, higgyék el, semmi sem áll olyan jól nekik, mint a festői román viselet. Egy évvel később azután a tudósító már nem tudta magába fojtani az évek során felgyülemlett ellenérzéseit: „Teljességgel megmagyarázhatatlan, hogy hölgyeink a maguk fejlett esztétikai érzékével nem képesek megérteni, milyen jól megy barnás arcukhoz a nemzeti viselet, és micsoda előnyöket veszítenek el azáltal, hogy divatöltözékekkel cserélik föl, melyek sokszor és idén különösen nem elégitik ki az igazi esztétikai szépség kívánalmait. Minden férfi egyöntetű véleménye, hogy egy nemzeti viseletbe öltözött román nő összehasonlíthatatlanul szebb, mint ha a legelegánsabb és legdrágább divatos toalettet ölti magára.” Remélhető tehát, hogy az aradi hölgyek elgondolkodnak ezen, s jövőre abban az öltözékben jelennek meg, melyet egy költőné királyné [Carmen Sylvia] is büszkén visel. Végül arra is volt példa, hogy a szervezők megszólták a paraszti résztvevők viseletét, mint az 1880-as temesvári román bálon. A tudósító meg is róttta őket ezért, emlékeztetve őket, hogy nagyszüleik, szüleik, s talán ők maguk is ezt hordták valaha.²⁰

Természetesen volt azért pozitív példa is: a zernyesti nőegylet által szervezett első bálon minden hölgy tiszta népviseletben jelent meg. Azt, hogy ez nem a helyi hagyomány természetes követése volt, mutatja, hogy az elnökasszony Szeben vidéki parasztasszonynak öltözött (bár az autenticitást illetőleg némi kétségünk támadhat, a hölgy ugyanis selyemvirágokkal ékesített tüllinget viselt), egy másik tag romániai, szubkárpáti viseletet öltött (szintén selyemvirágokkal), ketten pedig Szászsebes,

²⁰ Despre balulu romanu. *Familia*, X, Nr. 8, 24. Fauru/8. Martiu 1874, 95; Un óspe: Balulu reuniunii femeiloru romane din Brasiovu. *Familia*, XIV, Nr. 9, 29. Ian/10. Febr. 1878, 55.; Concertul din Budapesta. *Familia*, XXII, Nr. 13, 30. Martie/11. Apr. 1886, 152; Concertul și balul din Arad. *Familia*, XXVII, Nr. 8, 24. Febr/8. Martie 1891, p. 91; Ungureanul: Balul român din Arad. *Familia*, XXVIII, Nr. 5, 2/14. Febr. 1892, 55; Străinul: Balul român din Arad. *Familia*, XXIX, Nr. 7, 14/26. Febr. 1893, 81; Emilia Lungu: Balul din Timisióra. *Familia*, XVI, Nr. 18, 2/14. Mart. 1880, 109.

illetve Gyulafehérvár környéki ruhában jelentek meg. 1883 telén azután magán a brassói nőegylet bálján is mindenki népviseletben jelent meg a tudósító nagy öröme, akinek már csak a múltra vonatkozólag kellett kijelentenie, hogy hivalkodó fényűzés jellemezte az egyesület báljait. Az 1886-os aradi román bál kapcsán a *Familia* ismételten leszögezte, hogy ez a legmegfelelőbb báli ruha a román hölgyek számára, olyannyira, hogy időként már más nemzetbeliek is magukra öltik. Az 1890-ben Dicsőszentmártonban, a helyi görögkatolikus egyház javára rendezett bálon is rengeteg hölgy jelent meg népviseletben, ami (dicséretére és tiszteletére szolgál a Küküllő megyei hölgyeknek, akik a német és a francia elé helyezik ősi viseletüket.”²¹

A báli hölgykoszorú készségét némiképp prózaibb módon igyekezett serkenteni az a névtelenségben maradt adományozó, aki 1889-től kezdve élete végéig minden évben két aranyforint jutalmat utalt ki az ASTRA-közgyűlés bálján föltűnő legszébb népviselet birtokosának.²²

Egyes türelmetlenebb, igényesebb kortársak azonban a bálozó úrhölgyek népi külsejével sem elégedtek meg, ha azt külsőségesnek, őszintétlennek érezték, mint Spinu Ghimnescu 1885-ös írásában, melyben fölrótta a román hölgyeknek, hogy szégyenlik, elvetik anyanyelvüket.²³

KIÁLLÍTÁSOK, NÉPVISELETI ALBUM

A dualizmuskori román szerzők büszkén rámutattak, ha a román viselet a külföld figyelmét is fölkelte. Iosif Vulcan az 1867-es párizsi világkiállításról jelentve örömmel közölte, hogy a Románia pavilonjában kiállított darabok micsoda sikert arattak, s értékes díjakat kaptak. Ha úgy tetszik, szintén külföldi elismerést hozott az 1873-as bécsi világkiállítás, melyen a *Familia* szerkesztőjének (némiképp az intelligenciának is szóló) szavai szerint egyedül a román parasztasszonyok hirdették a hazai romanizmust, képviselték ezt a „történelmét vérrel író, de a civilizációra, a kultúrára fogékony népet”. Ez is csak úgy volt lehetséges, hogy Xantus János az előző évben bejárta a Bánság és Erdély egyes részeit, s az ott összegyűjtött kincseket állította ki nagy sikerrel előbb Pesten, hogy utána vigye a császárvárosba. Pesten

21 Unu martoru: Balul din Zernesci. *Familia*, XVI, Nr. 17, 28. Febr/11. Martiu 1880, 102; Dela Braşov. *Familia*, XIX, Nr. 4, 23. Ian/4. Febr. 1883, 45; Zorilă: Balul din Arad. *Familia*, XXII, Nr. 8, 23. Febr/7. Martie 1886, 95; Inteligenta noastră din Dicio-Sân-Martin şi giur. *Familia*, XXVI, Nr. 30, 29. Iul/10. Aug. 1890, 362.

22 Premiul pentru cel mai frumos costum naţional. *Familia*, XXV, Nr. 24, 11/23. Iuniu 1889, 288; Premiul pentru un costum femeesc. *Familia*, XXVIII, Nr. 17, 26. Apr/8. Maiu 1892, 199.

23 „Legtöbbjük nacionalizmusa csak abban nyilvánul meg, hogy a bálókra népviseletet öltenek, mert az a divat, utána viszont ebben a viseletben idegen nyelven társalognak.” Spinu Ghimnescu: Salónele române. *Familia*, XXI, Nr. 3, 20. Ian/1. Febr. 1885, 32.

elegáns közönség tekintette meg, a királyné elkért két naszódi inget, József főherceg felesége is rendelt egy teljes bánsági öltözetet.²⁴

Az 1881-es nagyszzebeni nemzeti kiállítás szervezői az előző év végén közzétett társadalmi fölhívásukban, melyben kiállítandó tárgyak beküldését kérték a közönségtől, igyekeztek oldani az intelligencia elkülönülését, serkenteni gyűjtőkedvét.²⁵ A népviselet bemutatásában, értékesítésében és végül előállításában különösen aktív volt a Hunyad megyei román nőegylet, amely többek között jó néhány kiállítást szervezett vagy vett részt azokon. Elena Pop Hossu Longin elnöknő a következő szavakkal foglalta össze e rendezvények célját és értelmét: „Ezeknek a kiállításoknak kettős célja volt: hogy megmutassák a román közönségnek a mi szerény falvainkban fölhalmozott rendkívüli művészi gazdagságot, és ezáltal erősítsék hitét népünk erényeiben és életerejében, másrészt pedig, hogy fölkeltsék a román parasztasszonyban a jogos büszkeséget, és tudatára ébresszék a maga hozzáértésének, hogy meggyőzzék arról, munkája nem hiábavaló, keze munkája nem megvetés tárgya, hanem drága kincs, melyhez áhitattal ragaszkodnia, azt szeretnie kell.”²⁶

A viseletéhez ragaszkodó parasztságnak mint a nemzeti lét zálogának az eszméje indította arra Ioan Selagianut, hogy 1867-ben fölhívást tegyen közzé a Familia hasábjain egy átfogó, Ausztria (azaz az egész Birodalom) összrománságát megörökítő album összeállítására.²⁷

A NÉPVISELET MINT A KÖLTEKEZÉS, A DIVATOLÁS ELLENSZERE

A parasztság viselete – illetve gyakorlatilag annak stilizált formája – nemcsak a nemzettudat, az etnikai összetartozás jelképe volt a kortársak számára, hanem egyben a legjobb eszköz arra, hogy megtörjék a polgári családok számára egyre súlyosabb terhet jelentő divat, a követési kényszer uralmát. Egy hölgy 1882-ben a *Familiában* ezt a kövekezőképpen fejtette ki: „Úgy gondolom, hogy a luxus leküzdésére az a legmegfelelőbb eszköz, ha nemzeti viseletet készítünk magunknak. Az legalábbis állandó, és mindenhol megjelenhetünk benne, nem kényszerülünk arra, hogy mindig új toalettet csináltassunk. Szébb is, mert nemzeti, és olcsóbb, mert bármikor fölvehetem, sőt talán jobban is áll nekem, mint az uszály. [...] Bele kellene gondolnunk, hogy férjünknek, szüleinknek nem nagyon van arra pénzük, hogy eleget tegyenek a divatlapok összes örültségeinek. Ne legyünk követelőzők, elégedjünk meg azzal, amit a tisztas munká gyümölcse biztosít számunkra.”²⁸

24 Iosifu Vulcanu: Conversare cu cetitoriele. *Familia*, III, Nr. 32, 8/20. Aug, 1867, p. 385; Iosifu Vulcanu: Artea tieranceloru romane la espositiunea de Viena. *Familia*, IX, Nr. 9, 4/16. Martiu 1873, 104; Espositiunea universală de Viena. *Familia*, IX, Nr. 22, 3/15. Iuniu 1873, 259.

25 Apelu către poporul românesc, în cauză a espositiunii naționale. *Familia*, XVI, Nr. 98, 21. Dec/2. Ian. 1880, 610.

26 Elena Pop Hossu Longin: *Reuniunea femeilor române din județul Hunedoarei*, 23.

27 Ioane Selagianu: Poporul Romanu si portulu lui. *Familia*, III, Nr. 15, 9/21. Apr. 1867, 176-77.

28 Eufrosina Sânzian: Ceva despre lucu. *Familia*, XVIII, Nr. 10, 7/19. Martie 1882, 117.

A szászvárosi újság 1897-ben már a nép anyagi romlását vetítette előre, s paradox módon az intelligenciától várta el, hogy járjon elő jó példával, társas összejövetelein a hölgyek népviseletben jelenjenek meg! Hozott is egy pozitív esetet: a Brád melletti Ormingya község a papné példájára testületileg fölöltötte a Szászváros környéki viseletet (azaz itt sem spontán folyamatról, a helyi hagyomány folytatásáról volt szó). A tett értékét legföljebb az csökkenti, hogy a nép a „jelmez” alá változatlanul fölvette a korábbi ruházatot, mert számára ez a réteges öltözködés volt a gazdagság jele.²⁹

A NÉPVISELET FORGALMAZÁSA ÉS GYÁRTÁSA

Az ügy iránt elkötelezett elit szemében azonban a paraszti viselet nemcsak takarékoskodást tehetett lehetővé az intelligencia számára, hanem az ügyes kezű parasztlányokat, -asszonyokat is szép mellékjövedelemhez juttathatta, a kérdés tehát a nép anyagi megerősítésének, a háziipar fejlesztésének (sokszor csak újraélesztésének) átfogó programjába illeszkedett. A mintát egyrészt a hasonló magyar vagy szlovák kezdeményezések jelentették: Vulcan 1904-ben arról adott hírt, hogy Nicolau Iancu, a Temes megyei közigazgatás románügyi referense a bánági román kézimunkákból gyűjteményt készül összeállítani Izabella főhercegnő számára, aki a bécsi és pozsonyi háziipari központ alá tartozó fiókot készül létesíteni Temesvárott – ez állandó jövedelemlehetőséget fog biztosítani a román asszonyok számára. A főhercegnő figyelmét a szlovák népművészet már a nyolcvanas években fölkelte: audiencián fogadta Pechány Adolfot, és fölkerlte Pozsonyban egy, a háziipart támogató, alkotásait értékesítő egyesület alapítására, amely rendszeres jövedelmet biztosíthatna a Pozsony, Trencsén, Nyitra megyei szegény nép számára.³⁰ A másik ösztönző erőt a nyolcvanas években az anyaországban megindult pozitív folyamatok jelenthették. A *Familia* 1882 végén jelentette olvasóinak, hogy Romániában erősödik a népi szőttesek, hímzések divatja, úri házaknál már bútorhuzatként is alkalmazzák; az ezt követni akaró honi hölgyek számára pedig elárulta, hogy a kézimunkák forgalmazására szakosodott Teodora Mihăilescu Bukarestben, a Calea Victoriei 200. alatt raktárt rendezett be különböző huzatokból és egész viseletekből. Jó másfél évtized múlva Vulcan arról számolt be, hogy a bukaresti Furnica egyesület az előző évben több mint százezer lej értékben adott el kézimunkákat, népviseleti darabokat, csak Londonban majdnem tizenkilencezer lej értékben. Szintén ide kapcsolódó hír volt, hogy a bukaresti Elena Doamna leánynevelő intézet 1901-ben úgy döntött, a háziipari részleg neveltjei által készített népviselet lesz

²⁹ Portul românesc. Câteva cuvinte despre schimonosirea lui în părțile Zarandului. *Rev. Orăștiei*, III, Nr. 6, 1/13. Febr. 1897, 22.

³⁰ Lucruri de mână femești din Banat. *Familia*, XL, Nr. 44, 31. Oct/13. Nov. 1904, 527; Juraj Podhradský: Dr. Adolf Pechány 1859-1942. *Slovenské noviny*, 21. júna 1942, p. 3

a tanítóképzősők kötelező egyenruhája, s várhatóan Jászvásáron is ilyen döntés fog születni.³¹

A hazai román intelligencia különböző díjakkal is próbálta a falusi lányokat, asszonyokat munkára, önfejlesztésre serkenteni, mint például a belényesi ASTRA-fiókszervezet, mely 1901-es közgyűlésén húsz koronás pályadíjat szavazott meg a körzetbeli nők által beküldeni kért kézimunkák közül a legszebb, legrománosabb darab jutalmazására – evégett a falusi intelligencia közvetítését kérték.³²

Mivel a hazai román darabok is keresettek voltak, a Hunyad megyei román nőegylet 1897-ben érkezettnek látta az időt, hogy bekapcsolódjon ezek értékesítésébe. Elena Pop Hossu Longin elnökösszony a maga megyéjét, úgymond „a román Erdély legklasszikusabb vidékét” tartotta a háziipari fejlődés lehetséges fészke. Az 1886-ban megalakult megyei nőegylet egyik fő célja tehát a paraszti kézimunka támogatása volt.³³ A most tárgyalandó kezdeményezés előtörténete azt, hogy Albert főherceg jószágkormányzója Erdélyben járván történetesen az elnökösszony szüleinél szállt meg, s fölfigyelve a sok művészi kézimunkára, közvetített egy bécsi kézimunka-nagykereskedés felé. Az egyesület Bizottsága vállalta a darabok összegyűjtését, és Bécsbe szállítását, ezért össznemzeti felhívásában felkérte a papnékat, tanítónékat és a falvak vezető asszonyait, hogy értesítsék erről a lehetőségről a falu legjobb szövőit, hímzőit. Az árat maga a készítő szabhatta meg, a Bizottság annyit várt el, hogy a darabok tiszta motívumokat tartalmazzanak idegenszerű, tarka díszítések nélkül, és hogy a szoros határidőre érkezzenek meg, mivel akkor biztos a siker, ha karácsony illetve újév előtt már a piacon vannak. A Bizottság hangsúlyozta, hogy az akció nemcsak jövedelemforrás lehet, hanem a nemzet presztízsét is emeli. A föl hívás visszhangra talált, december elejéig 230 kézimunka érkezett, melyet Elena Pop Hossu-Longin személyesen vitt el Bécsbe. Némi zavart csak az okozott, hogy sok asszony mindjárt a pénzt is követelte, s ezért az egyesületnek tudatosítania kellett, hogy ő nem a vevő, csak a közvetítő. Az egyesület néhány évvel később hasonló, ezúttal filantróp kezdeményezéssel lépett elő: Victoria Erdélyi alnökösszony vezetésével Szászvároson bizottság alakult azzal a céllal, hogy a tűzvész által sújtott Vajdej falu asszonyait kézimunkadarabok készítésére ösztönözze; ezeket az ASTRA és a Színházi Alap Társulat közgyűlése alatt szándékozták árulni. Ennek érdekében az elnökösszony a következő évben levélben fordult a Szilágy megyei román nőegylet elnökösszonyához, s föl kérte, hogy a Hunyad megyei egyesület javára árulják majd a tárgyakat a szilágysomlyói Színházi Alap-közgyűlésen.³⁴ Hasonló szerepet vállalt a népi textília-kiállítások szervezésében a nagyszebeni román

31 Costume națională. *Familia*, XVIII, Nr. 52, 26. Dec/7. Ian. 1882/3, p. 631; Costume românești la Londra. *Familia*, XXXIV, Nr. 3, 18/30. Ian. 1898, 36; Confectionare de costume națională. *Familia*, XXXVII, Nr. 49, 9/22. Dec. 1901, 586.

32 Premiu pentru lucru de mână femeesc. *Familia*, XXXVIII, Nr. 16, 21. Apr/4. Maiu 1902, 191.

33 Elena Pop Hossu Longin: *Reuniunea femeilor române din județul Hunedoarei*, 2-3.

34 Un lucru frumos. *Rev. Orăștiei*, III, nr. 44, 25. Oct/6. Nov. 1897, 179-80; Din bucuriile noastre. De-ale Reuniunii femeilor. *Rev. Orăștiei*, III, nr. 50, 6/18. Dec. 1897, 204.; Reuniunea femeilor române din comitatul Hunedoarei. *Familia*, XXXVI, Nr. 49, 3/16. Dec. 1900, 586; Expoziție la Șimleu. Cu ocaziunea adunării fondului teatral. *Familia*, XXXVII, Nr. 26, 1/14. Iul. 1901, 309.

nőegylet, mely az 1905-ös itteni nemzeti kiállításon is nagy erővel vonult föl, s elnökasszonya, Maria Cosma szervezte meg az 1906-os nagy bukaresti (I. Károly trónralépése negyvenedeik évfordulójára rendezett) jubileumi kiállítás erdélyi pavilonjának a háziipari részlegét.³⁵ Hosszabb távon kívánta viszont a háziipart támogatni a Szeben megyei román mezőgazdasági egyesület, amikor D. P. Barcianu alelnök 1898-ban általános felhívást tett közzé: a Bizottság ki akarja aknázni a román gazdákat, de főleg az asszonyok szorgalmát, fantázia-gazdagságát, tehetségét, amely szőttéseikben, varrottasaikban, kötéseikben megjelenik, hogy tisztas jövedelemforrássá válhassanak. Arra kérte tehát a gazdákat és az asszonyokat, hogy az általuk készíteni szokott darabokból küldjenek egyet-egyét (vagy legalább mintarészt), hogy a Bizottság tanulmányozhassa, hogyan lehetne jobban, olcsóbban, nagyobb mennyiségben gyártani őket. A legjobb és legszebb darabokról rajzot, fényképet kívánt készíteni, könyvet összeállítani, hogy így is segítse értékesítésüket – mindehhez a papok, a tanítók segítségét kérte. Hangsúlyozta azonban, hogy csak ősi, örökölt technikával készült tárgyakat kér, melyek idegen, gyári hatásoktól mentesek. Kellő számú darab esetén az egyesület külön háziipari múzeumot kívánt létrehozni.³⁶

Nemcsak a népviselet-vásárlás hálózata kezdett kialakulni, hanem a nemzeti bálokból fakadó új szükségletek a kölcsönzés lehetőségét is kialakították: Ion Lăzăroiu szászvárosi ruhakereskedő olyan hirdetést tett közzé a helyi újságban, hogy olcsón vállalja a közkedvelt nemzeti tánchoz szükséges călușer-jelmezek készítését és kölcsönzését.³⁷

Inkább csak egyéni véleményként, de az a nézet is jelentkezett azonban, hogy kifejezetten káros az a lehetőség, hogy készen lehet népviseletet rendelni: Maria S. Danila 1886-ban a *Gazeta de Transilvania* lapjain nyílt levelet intézett a román hölgyekhez, s ezt az „elharapózott rossz szokást” három okból is elvetette: egyrészt az illető hölgy kiállítja magáról a bizonyítványt, hogy nem képes megszőni, előállítani a ruházatot; másrészt a kész népviselet elég drága, nem a helyi viselet és nem olyan tartós, mint a sajátkezü munka; harmadrészt pedig rossz példa a parasztlányok, -asszonyok számára, akik maguk is követni akarják majd ezt a „luxust”.³⁸

A korszak végére azután az erdélyi román nőtársadalom eljutott a gyártás megszervezéséig. A nagyszebeni román nőegylet 1905-ben gazdasági – kézimunka – iskolát alapított, a következő évek során pedig tanműhelyt is fölállított szövőszékekkel és más eszközökkel; ez egyrészt hasznos képzettséget, majdani jövedelemforrást adott növendékei kezébe, másrészt hozzájárult az eredeti román stílus ápolásához, gazdagításához. A gyakorlati vezetést az egyesületi iskola egy volt ösztöndíjasa látta el, egy másik hölgy pedig az elméleti oktatást végezte – mindketten – 800 korona fizetésért és teljes ellátásért. A háziipari iskolába az 1906/7-es tanévre huszonketten iratkoztak be. Maria Cosma elnökasszony az 1907-es közgyűlésen örömmel jelentette be, hogy már alig győzik a sok rendelést szőnyegekre, függönyökre,

35 *Anuarul Reuniunii Femeilor Române din Sibiu pe anul 1906/7*, p. 8

36 Pentru industria de casă. Apelul Reuniunii române de agricultură din comitatul Sibiiului. *Rev. Orăștiei*, IV, Nr. 13, 28. Martie/9. Apr. 1898, 50; Nr. 14, 4/16. Apr., 56.

37 *Rev. Orăștiei*, I, Nr. 52, 23. Dec/4. Ian. 1895, p. 4

38 Costumul național. *Familia*, XXII, Nr. 28, 20. Iul/1. Aug. 1886, 340.

bútorhuzatokra, templomi díszek brokátjaira. Elmondta, hogy főleg a papság támogatására számítanak: küldjenek tehetséges tanítványokat és tőlük rendeljék meg azokat a templomi textíliákat, melyeket eddig idegenek szállítottak. Ezenkívül a román bankoktól – azok jótékonyági kvótájától – remélt támogatást, valamint a nagyobb községektől, remélve, hogy azok ösztöndíjakat létesítenek falubeli leányok ideküldésére azzal a föltétellel, hogy a tanfolyam befejezése után otthon hasonló háziipari iskolát alapítanak. Maria Cosma az anyagi haszon mellett nem kevésbé hangsúlyozta munkájuk erkölcsi hozadékát: „A komoly munka során önbizalmat nyerünk, nem szorulunk majd senki támogatására és könyörületére. Van elég erőnk, csak használjuk bölcsen és méltósággal. Akkor nem fognak minket minden alkalommal tudatlan és rendszereteket nem ismerő népnek bélyegezni.”³⁹

A Hunyad megyei nőegylet közgyűlése már 1902-en arról döntött, hogy az értékesíthető mennyiség növelése érdekében el kell kezdeni az első román háziipari (kézimunka) műhely szervezését. Régi terv volt, hiszen a Bizottság már 1897-ben föl hívta a román hölgyeket, ösztönözzék arra a parasztasszonyokat, hogy adományozzanak bármilyen kis darabokat mintaként a leendő műhely számára; a kérést a közgyűlési döntés után, 1903 tavaszán megismételték. A műhely 1907-ben kezdte el működését Szászvároson Victoria Erdélyi alelnökasszony felügyelete és a nagy szaktudású Tiberia P. Barceanu vezetése alatt, a mintákat Demetriu Comşa, Cornescu asszony és Minerva Comşa albumából vették. Általában tizenöt-húsz főnek adott munkát, 1911-ben hét szövőszéken folyt a munka. Négy év alatt összesen hatvan szövőnő kereste itt a kenyerét, akik több, mint tizennégyezer korona bért vettek föl. Termékei az osztrák és a magyar piac mellett nagyobb mennyiségben eljutottak Romániába, Franciaországba és az Egyesült Államokba.⁴⁰ Elena Pop Hossu-Longin abban látta a műhely jelentőségét, hogy sikerült „népszerűsíteni” a nemzeti viseletet, fölélesztve az elhalt nemzeti érzést a romanizmus legszélő határaiig. A szép szelistyei, tölgyesi, hátszegi, szászvárosi, pedurényi viseletek hölgyeink kedvelt ékességei, miáltal a román összejövetelek alkalmával a teremben a napkeleti mesék káprázatos képei elevenednek meg.” Máshol az elnökasszony a műhelyt az egyesület huszonöt évi működése sarokkövének nevezte.⁴¹ A nemzeti viselet gyártása, hazai és külföldi forgalmazása valóban a román elit gazdasági-társadalmi törekvéseinek, nemzetépítő programjának szerves alkotóeleme, egyszerre „testközeli” és nemzetstratégiai szintű tevékenysége volt.

³⁹ *Anuarul Reuniunii Femeilor Române din Sibiu*, 9–13.

⁴⁰ Reuniunea femeilor române din comitatul Hunedoarei. *Familia*, XXXVIII, Nr. 44, 3/16. Nov. 1902, 527; Un lucru frumos. *Rev. Orăștiei*, III, Nr. 45, 1/13. Noe. 1897, 184; Reuniunea femeilor române din comitatul Hunedoarei. *Familia*, XXXIX, Nr. 10, 9/22. Martie 1903, 118; Elena Pop Hossu Longin: *Reuniunea femeilor române din județul Hunedoarei*, 45, 62, 68; Ion Iliescu – Tiberiu Istrate: *Orăștie. 750 de ani*. Deva, 1974, p. 150

⁴¹ idézi Valeriu Achim: i.m., 428.

FORRÁSOK

Anuarul Reuniunii Femeilor Române din Sibiu pe anul 1906/7

Familia

Reuniunea femeilor române din comitatul Hunedoarei 1886-1911. Orăștie, 1912

Rev. Orăștiei

Slovenské noviny

Cioban, Maria 1900: *Scrisori către elevi. Sibiu*

Iliescu, Ion-Istrate, Tiberiu 1974: *Orăștie. 750 de ani. Deva*

Lăpădat, Ioan I. 1899: *Românii Seceleni. Causele decadenței lor economice și mijlocele de îndreptare. Brașov*